

Muonio 2016

Särkijoen lapinpadon arkeologinen
tarkkuusinventointi

Marika Kieleväinen 30.8.2016

KESKI-POHJANMAAN ARKEOLOGIAPALVELU

Tiivistelmä

Keski-Pohjanmaan Arkeologiapalvelu suoritti arkeologista inventointia Muonion Välijoella olevalla muinaisjäännöskohteella Särkijoki, lapinpato (mj -tunnus 1000014524). Työn tilaaja ja hankeomistaja on Luonnonvarakeskus. Maastoinventoinnin suoritti FM Marika Kieleväinen 18.08.2016, yht. 1 kenttätyöpäivää. Inventointikohte sijaitsee Muonion keskustasta 11,8 km kaakkoon.

Muinaisjäännöskohteelle tehtiin tarkkuusinventointi ja inventoitiin muinaisjäännöksen lähiympäristö sekä suunnitellun uuden pohjapadon lähiympäristö.

Inventoinnissa ei kyetty paikallistamaan muinaisjäännöstä. Muinaisjäännöksen katsotaan tuhoutuneen. Muita muinaisjäännöksiä tai kulttuuriperintökohteita ei havaittu tarkastellulta alueelta.

Sisällysluettelo

	S.
1. Perustiedot.....	3
2. Inventoinnin lähtökohdat ja menetelmät.....	4
2.1. Esiselvitys.....	4
3. Geologia, topografia ja maisema.....	4
4. Alueen esihistoriallinen maankäyttö.....	5
5. Alueen historiallisen ajan maankäyttö.....	6
6. Tulokset.....	8
7. Kohdetiedot.....	9
9. Aineistoluettelo.....	15

Kansikuva: Lohirannantien silta kuvattuna etelästä.

1. Perustiedot

Inventointialue: Välijoen kiinteä muinaisjäänös, mj -tunnus 1000014524 Särkijoki, 11,8 km kaakkoon Muonion keskustasta.

Tilaaaja: Luonnonvarakeskus

Hankeomistaja: Luonnonvarakeskus

Inventoinnin laji: Tarkkuusinventointi

Kenttätyöaika: 18.8.2016, yhteensä 1 kenttätyöpäivää

Karttanumerot: TM35-lehtijako, V4131R
vanha yleislehtijako, 2723 11

Korkeus: n. 260 m mpy

Koordinaattijärjestelmä: ETRS-TM35 FIN -tasokoordinaatisto

Kopio raportista: Museoviraston arkisto (digitaalinen ja paperikopio)

Aiemmat löydöt: -

Inventointilöydöt: -

Aiemmat tutkimukset:

2006 Antti Krapu, inventointi.

2004 Antti Krapu, inventointi.

1989 Aki Arponen, tarkastus.

1995-1996 Hilka Oksala, inventointi.

Kartta 1. Inventointialueen sijainti osoitetaan kartassa nuolella. Maanmittauslaitoksen maastokarttarasteri 1: 500 000, 8/2016.

2. Inventoinnin lähtökohdat ja menetelmät

Särkilompolon rannalla sijaitseva kalanviljelylaitos päätettiin Luonnonvarakeskuksen toimesta sulkea. Tämän johdosta myös veden johtaminen Särkijärvestä laitokselle päätettiin lopettaa. Särkijärvestä Särkilompoloon laskee pieni joki, Välijoki, johon on rakennettu säätöpato Lohirannantien sillan, jonka avulla vettä on johdettu kalanviljelylaitokselle. Särkijärven säännöstelyn lopetuksen ja laitoksen lopettamisen takia nykyisenlaista säätöpatoa ei tarvita. Muutoksen johdosta säätöpato jätetään paikoilleen, mutta molemmista aukoista poistetaan setit, oikean aukon maamassoja vaihdetaan pintaosaltaan kalliomurskeeseen, juoksuputki poistetaan ja aukon alavirranpuoli muotoillaan maastoon sopivaksi. Lisäksi nykyisen padon yläpuolelle rakennetaan pohjapato.

Muinaisjäännösrekisteriin on merkitty muinaisjäännöskohde Lohirannantien sillan ja padon alapuolelle. Särkijoki (1000014524) niminen kohde sijaitsee noin 11.8 km kaakkoon Muonion keskustasta Särkijärvestä Särkilompoloon laskevan pienen joen varrella kohdalla, jossa Lohirannantie ylittää joen. Kohde sijaitsee Lohirannantien sillan eteläpuolella. Museoviraston lausunnon mukaan kohteelle tulee tehdä arkeologinen tarkkuusinventointi. Inventointi suoritettiin 18.8.2016.

Tämän työn tarkoituksena on selvittää muinaisjäännöksen kunto ja laajuus.

2.1 Esiselvitys ja maastoinventointimenetelmä

Esiselvityksessä käytettiin kohteen aikaisempia inventointi- ja tarkastuskertomuksia, alueen historiallisia karttoja ja vanhoja topografiakarttoja.

Maastossa inventoitiin Särkijoen/Välijoen vartta Lohirannantien sillasta pohjoiseen noin 200 metriä ja etelään noin 110 metriä muiden mahdollisten muinaisjäännösten tai kulttuuriperintökohteiden kartoittamiseksi. Muinaisjäännöksen oletettu sijainti inventoitiin tarkkuusinventointina. Paikoitellen maa puhdistettiin kasvillisuudesta ja karikkeesta muinaisjäännöksen rakenteen paikallistamiseksi. Kohteesta otettiin valokuvia ja kirjattiin maasto-, maaperä- ym. havainnot ja muut taustatiedot.

Työssä käytettiin gps-paikanninta Garmin GPSmap 64 ja Quantum Gis 2.8.3. –ohjelmaa paikkatiedonhallintaan.

3. Geologia, topografia ja maisema

Inventointialue sijaitsee noin 11,8 kilometriä Muonion keskustasta kaakkoon Särkilompolon ja Särkijärven välillä kulkevan Välijoen varrella, Lohirannantien sillan eteläpuolella. Alue sijaitsee korkeusvyöhykkeellä n. 260 m ja se on kokonaan subra-akvaattista. Kallioperä on metamorphista arkoosigneisiä. Maaperä on hiekkamoreenia.

Lohirannantien sillan pohjoispuolella joki on noin 6-7 metriä leveä ja virtaa rauhallisesti. Sillasta katsoen itäkoilliseen, tien pohjoispuolella on hieman ympäristöään korkeampi maaston kohta, joka näkyy myös peruskartassa. Se on todennäköisesti keinotekoinen ja rajautuu pohjoisessa suohon. Tätä kohtaa lukuun ottamatta sillan pohjoispuolella joen rannat ovat alavat ja kasvavat paljon kortetta. Sillan pohjoispuolen maasto on pääasiassa suota. Sillasta noin 17 metriä pohjoiseen alkaa noin 60 metriä pitkä kanava, jolla on oikaistu joen mutka. Kanava on noin pari metriä leveä ja siinä ei ole juurikaan vettä. Se kasvaa kortetta ja on täytynyt mudalla. Kanava rajaa itsensä ja joen väliin kolmionmuotoisen maakaistaleen, jossa kasvaa pajua, heinää ja pientä puustoa.

Sillan eteläpuolella joki on kapeampi, noin pari-kolme metriä leveä ja virtaa vuolaasti. Sillan pohjoispuolella joen pohja on tasainen, kun taas eteläpuolella se on hyvin kivikkoisen ja joessa on myös korkeuseroja. Rannoilla kasvaa koivua ja pajua. Kasvillisuus on kastikkaa, metsäkortetta, horsmaa ja metsäkurjenpolvea. Pohjakerroksessa seinä-, kerros- ja metsäliekosammalta.

Kartta 2. Ortoilmakuva inventointialueesta ja kohteen sijainti vihreällä kolmiolla.

4. Alueen esihistoriallinen maankäyttö

Mannerjäättikkö vetäytyi alueelta noin 9000 vuotta sitten. Muonion alue oli subra—akvaattista eli alue on ollut heti jääkauden jälkeen kuivaa aluetta. Osa Muonion pohjoisosista on ollut Muonion jäärven alla. Ensimmäiset asukkaat alueelle saapuivat luultavasti melko pian jääkauden päätyttyä. Muonion kunnan alueella on 37 esihistorialliseksi tulkittua kiinteää muinaisjäännettä. Vain kahdelta niistä on radiohiilimenetelmällä saadut ajoitukset (Reuhanmaa: keskinen rautakausi, Jokijärvi E: keskiajan alku). Muiden muinaisjäännettösten ajoitukset on tehty lähinnä esineistön perusteella. Muinaisjäännettö keskittymiä on etenkin Pallasjärven länsirannalla ja Jeris- ja Särkijärven ympäristössä. Joet ovat toimineet tärkeinä kulkureitteinä. Esihistoriallisena aikana pääelinkeinona on ollut kalastus, metsästys ja keräily. Peuranpyynnistä on jäänyt näkyviksi jäljiksi pyyntikuopat. Pyyntitapa oli käytössä pitkään, jopa 1800-luvulle asti.

Esihistoriallisena aikana asuintapa on ollut kiertävää. Asuintona on ollut kota, joka on ollut helppo purkaa ja pystyttää uudelleen uudessa paikassa. Asuintavasta ei jää paljon merkkejä maastoon. Näkyvimpiä ovat kodan liedensijat. Inventointialueen maasto ei ole sopivaa esihistorialliselle asuinpaikalle. Suurporonhoito alkoi vähitellen 1400-1600 luvuilla. Ennen 1600-luvun puoliväliä suomalaiset eivät saaneet asettua lapinrajan pohjoispuolelle ilman lapinkylän lupaa, siispä asukkaat olivat pääosin saamelaisia.

Inventoitavalta kohteelta lähin muinaisjäännettö sijaitsee noin kilometrin itäkaakkoon Särkijärven rannalla. Kyseessä on kivikautinen asuinpaikka, 498010022 Tervakuru. Kohteesta 1,8 km lounaaseen Särkilompolon etelärannalla sijaitsee pyyntikuoppakohde, 1000006549 Särkilompolo. Vielä kohteesta etelälounaaseen 1,9 kilometriä sijaitsee kuoppakohde Isomaa, 1000019025.

5. Alueen historiallisen ajan maankäyttö

Historiallisiksi luokiteltuja kiinteitä muinaisjäännöksiä on Muoniossa 31. Tyypeiltään ne ovat pääosin asuinpaikkoja sekä työ- ja valmistuspaikkoja, kuten tervahautoja. Talonpoikaisasutuksen leviäminen Muonioon johti ennen pitkää myös saamelaisten talonpoikaistumiseen. 1700-luvulle tultaessa suurin osa asukkaista olikin jo omaksunut suomalaisväestön elintavat. Metsästyksen ja kalastuksen rinnalle tuli tärkeäksi elinkeinoksi maatalous. Lähinnä viljeltiin perunaa ja ohraa ja pidettiin lypsykarjaa. Karjan ravinto saatiin pääasiassa luonnonniityistä aina 1960-luvulle asti. Niityperinnettä edustaa niityladot ja heinähaasiat. Heinähaasioille on koottu heinää tai kortetta ympäröivältä suolta kuivamaan ja myöhemmin ne on siirretty latoon tai suovaan varastoon. Rehua on kerätty niin lehmille kuin poroillekin. Inventointialueen lähistöllä olevat suot ovat todennäköisesti olleet niittynä jossain vaiheessa. Ilmakuvista erottuu latojäännös Välijoen itäpuolella olevalla suolla sillalta pohjoiseen, noin 50 metrin päässä rannalta.

1920- ja 1930-luvuilla alkoivat savotat ja niitä seuranneet uitot, jotka jatkuivat 1980-luvulle saakka. Savottoja ja uittoja varten on tehty kämppiä. Uittoja varten puroja ja jokia on perattu ja paranneltu. Väliaikaisia uittolaitteita olivat puomit, otvat ja kossit. Otvituksessa pyrittiin estämään puiden tarttumasta rantoihin ja rannoilla oleviin esteisiin. Tämä tehtiin suojaamalla rannat ja esteet tukeilla eli otvilla. Puomeilla pyrittiin samaan. Ohjepuomit ovat olleet pysyvämpi uittolaitte, joka ohjaa tukkien suuntaa väylässä. Kossituksella kavennettiin matala puro tai joki, jotta vesi kohoaisi siinä tarpeeksi korkealle uittoa varten. Uittoränneillä pyrittiin ohittamaan pahat kosket. Uittopadoilla kerättiin ja säännösteltiin vettä purouittoa varten. Myös kotitarve myllyjä on ollut monen puron ja joen varrella suotuisassa paikassa.

Ennen teiden syntyä vesireitit ovat olleet tärkein kulkumuoto. Niiden lisäksi on kuljettu porolla etenkin talvella. Muonio-Kittilä kantatie rakennettiin vuosina 1924-1933. Sitä ennen Muoniosta johti Särkijärvelle vain polku. Lohirannantie on merkitty vuoden 1968 topografia karttaan, mutta ei vielä vuoden 1951 Muonion hoitoalueen talouskarttaan. Vuoden 1969 kartassa on Lohirannantien päähän merkitty kalanviljelylaitoksen kaksi rakennusta.

Kohteen lähistöllä ei ole historiallisia kiinteitä muinaisjäännöksiä. Lähimmät historialliset muinaisjäännökset ovat Särkijärven läheisyydessä oleva Keskisensaari (498010042) historiallinen asuinpaikka 3 kilometriä itäkaakkoon kohteelta ja Särkijärven rannalla oleva Passisenkenttä (498010041) historiallinen asuinpaikka 3 kilometriä itään kohteelta.

Ote vuoden 1923 Muonion hoitoalueen kartasta. Alueella ei ollut vielä teitä. Särkilompolan rantaan johtaa polku Muoniosta.

Ote vuoden 1951 Muonion hoitoalueen talouskartasta. Nykyinen Välijoki on kartassa Särkijoki nimellä.

Ote vuoden 1968 topografisesta kartasta. Kartassa näkyy Lohirannantie, joka ylittää nykyisen Välijoen ja Kalanviljelylaitoksen rakennuksia.

6. Tulokset

Inventoinnissa ei kyetty paikantamaan Särkijoki-nimistä muinaisjäännöstä. Kohde on suurella todennäköisyydellä tuhoutunut. Kohdetta ei ole pystytty paikallistamaan edellisessäkään inventoinnissa 2004. Kohteen oletettu sijaintiympäristö vaikutti häiriintyneeltä. Rannoilla oli useita maa- ja kivikasoja, joiden päällä oli vain ohut sammalkerros tai maannos. Osa pienistä kivistä ja maasta oli irtonaista. On mahdollista, että Välijokea on jossain vaiheessa ruopattu tai paranneltu, jonka seurauksena muinaisjäännos on tuhoutunut.

Inventoinnissa ei havaittu muita muinaisjäännöksiä tai kulttuuriperintökohteita.

Tämän hetken suunnittelutilanteen perusteella hankkeella ei olisi vaikutusta muinaisjäännöksiin.

Rovaniemellä, 30.8.2016

Marika Kieleväinen

7. Kohdetiedot

1. Särkijoki

Mj-rekisteri:	1000014524
Laji:	kiinteä muinaisjäännös
Tyyppi:	työ- ja valmistuspaikat
Tyyppin tarkenne:	Lapinpato
Ajoitus yleinen:	historiallinen
Lukumäärä:	1
Rauhoitusluokkaehdotus:	3

Paikkatiedot:

Karttanumerot:	
TM35-lehtijako	V4131R
vanha yleislehtijako	2723 11

Koordinaatit: P: 7535511 I: 370680

z n. 260 m mpy

koord.selite:	sillan kohta
Inventointimenetelmät:	tarkkuusinventointi, pintahavainnointi
Aiemmat löydöt:	-
Inventointilöydöt:	-
Aiemmat tutkimukset:	2006 Antti Krapu, inventointi. 2004 Antti Krapu, inventointi. 1989 A. Arponen, tarkastus. 1995-1996 Hilikka Oksala, inventointi.

Maastotiedot: Inventointialue sijaitsee noin 11,8 kilometriä Muonion keskustasta kaakkoon Särkilompolon ja Särkijärven välillä kulkevan Välijoen varrella, Lohirannantien sillan eteläpuolella. Alue sijaitsee korkeusvyöhykkeellä n. 260 m ja se on kokonaan subra-akvaattista. Kallioperä on metamorphista arkoosigneisiä. Maaperä on hiekkamoreenia.

Sillan eteläpuolella joki on kapeampi, noin pari-kolme metriä leveä ja virtaa vuolaasti. Sillan pohjoispuolella joen pohja on tasainen, kun taas eteläpuolella se on hyvin kivikkoisen ja joessa on myös korkeuseroja. Rannoilla kasvaa koivua ja pajua. Kasvillisuus on kastikkaa, metsäkortetta, horsmaa ja metsäkurjenpolvea. Pohjakerroksessa seinä-, kerros- ja metsäliekosammalta. Heti sillasta etelään, joen länsirannalla, Lohirannantiestä alkaen on iso sorakenttä, joka on noin 40 metriä leveä ja 60 metriä pitkä. Tämän vuoksi joen länsiranta on jonkin matkaa puuton ja alempana siinä kasvaa koivua ja pajua. Joen itäranta on tasaisesti puustoista. Maaperä on moreenia ja välillä siinä on soistuneita painanteita.

Kuvaus: Kohteen on ensimmäisen kerran inventoinut Aki Arponen vuonna 1989. Tällöin on kirjattu, että tehty tie on tuhonnut itse patolaitteet, mutta patovallin idänpuoleinen siipi olisi maatumena edelleen olemassa. Patovalli on koostunut kahdesta yhdensuuntaisesta hirsiseinästä, joiden väli on täytetty mudalla ja kookkailla kivillä. "Hirret on tuettu poikkihirsillä, jotka kulkevat pitkittäishirsiin koverrettujen reikien läpi; poikittais-hirsien päät tulevat reilusti patovallin ulkopuolella (erityisesti alavirran puolelle). Patovallin leveys ulkoreunoista mitaten on n. 135 cm, poikkipuut ovat 3-4 metrin välein ja hirsien läpimitta on 15-20 cm. Näkyvissä on kaksi hirsikertaa." Kohteen sijaintipaikalla on ollut tiheä kasvillisuus ja kohde on ollut vaikea havaita. Oppaana kohteelle on toiminut Antti Metsola.

Seuraavan kerran kohde on tarkastettu vuonna 1995 Hilikka Oksalan toimesta. Tällöin ei enää hirsirakenteita näkynyt. Jäljellä oli vain kylmämuurattua valliladelmaa. Myös tällöin oppaana toimi Antti Metsola.

Vuonna 2004 Antti Krapu inventoi kohteen samaisen oppaan Antti Metsolan kanssa. Hän ei löytänyt kohdetta

edes oppaan avulla. Rakenteiden arveltiin olleen niin huonossa kunnossa, että niitä ei pysynyt havaitsemaan ja kohde katsottiin tuhoutuneeksi.

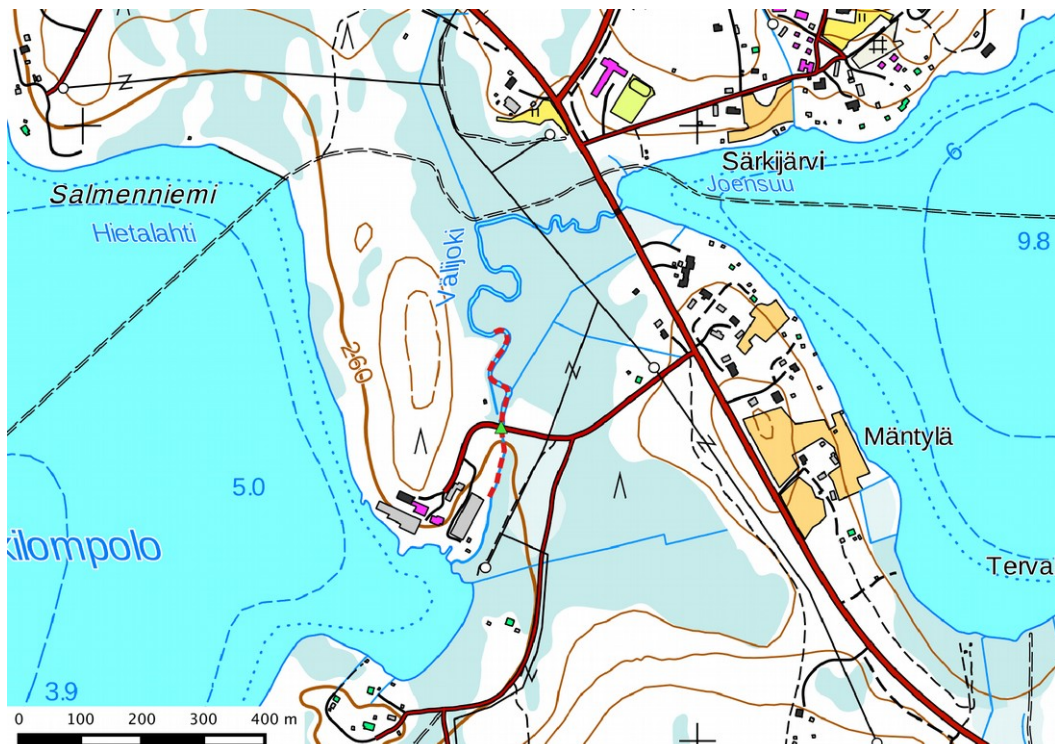
Aikaisemmissa inventoinneissa pintakasvillisuus on ollut tiheää, mikä on vaikeuttanut havainnointia. Tällä hetkellä pintakasvillisuus ei ole enää niin peittävää, koska puut ovat kasvaneet suuremmiksi. Havaintomahdollisuudet olivat siis sen osalta kohtuullisen hyvät. Pajua kasvaa varsinkin joen rannoilla ja lisäksi paikoin kasvoi runsaasti kastikkaa, mikä vaikeutti havainnointia jonkin verran.

Sillalta alkaen itään, tien eteläpuolitse on kaivettu oja, joka on jo umpeen kasvanut kortetta ja kastikkaa. Oja on osaltaan häirinyt pinnanmuotoja itärannalla. Itärannalle, noin 5 metriä rannasta on pystytetty puhelinpylväs, joka ei ole enää käytössä.

Lohirannantien sillan eteläpuolelta, joen idänpuoleista rantaa inventoitiin tarkkuusinventointina. Välijoen itärannalla havaittiin useita kivi-/maakasoja. Osa niistä on rannansuuntaisia ja osa rannanvastaisia. Ne ovat suorakaiteen tai soikion muotoisia. Joissain paikoin, jopa turpeen pinnalla tai heti sen alla on pieniä kiviä ja irtonaisen tuntuista maata, joka jalalla kokeiltaessa rahisee. Joidenkin kasojen päältä poistettiin pintakasvillisuutta niiden rakenteiden tarkastamiseksi. Mutta niissä ei havaittu ihmisen rakentamia rakenteita. Kivi- ja maakasojen arvellaan aiheutuneen joen ruoppauksesta tai muunlaisesta joen tai rantojen muokkauksesta.

Inventoinnissa ei havaittu sellaisia rakenteita, jotka voisivat olla kyseisen muinaisjäännöksen. On mahdollista, että muinaisjäännöksestä on vielä jäljellä jonkinlaisia rakenteita, mutta ne ovat huonossa kunnossa eikä niitä pystynyt erottamaan pinnanmuodoista. Kohde katsotaan tuhoutuneeksi.

Vaikutusten arviointi: Hankkeella ei katsota olevan vaikutusta muinaisjäännökseen, koska kohde katsotaan tuhoutuneeksi.

Kartta 2. Inventoitu alue merkitty punaisella katkoviivalla ja muinaisjäännöskohde merkitty vihreällä kolmiolla. Maanmittauslaitoksen peruskarttarasteri 1:20 000, 8/2016.

Kuva 1. Välijokea kuvattuna sillalta etelään. Oikealla näkyy sorakenttä ja sen takana kalanviljelylaitoksen rakennuksia.

Kuva 2. Lohirannantien silta kuvattuna lännestä.

Kuva 3. Välijoen itärantaa kuvattuna lännestä. Rannat ovat alavat ja niillä kasvaa koivua, pajua ja kastikkaa.

Kuva 4. Välijoen itärannalle tien suuntaisesti on kaivettu oja, joka on umpeutunut kasvillisuudesta ja liejusta.

Kuva 5. Välijoen itäpuolen rannalla kasvaa koivua ja pajua.

Kuva 6. Joen idän puoleisella rannalla oli kivi- ja maakumpuja. Kuvassa matala kivi-/maakumpu, jonka päältä on raivattu jonkin verran pintakasvillisuutta. Kuvattu pohjoisluoteeseen.

Kuva 7. Välijokea kuvattuna pohjoiseen Lohirannantien sillalta. Joessa ja rannoilla kasvaa paljon kortetta. Oikealla myös paljon pajua. Rannat ovat alavat paitsi kuvasta katsoen oikealla, jossa rannat ovat hieman jyrkemmät.

Kuva 8. Välijoen mutkaan on jossain vaiheessa kaivettu kanava oikaisemaan virtausta. Nyt kanava on tukkeutunut kasvillisuudesta ja liejusta. Kuvattu etelään.

Kuva 9. Lohirannantien pohjoispuolella ja joesta itään on hieman korkeampi maa-alue, joka on todennäköisesti keinotekoinen. Kuvattu Tietä kohti kaakkoon.

8. Aineistoluettelo

Digitaalinen aineisto:

Arkistolaitos, digitaaliarkisto, <http://digi.narc.fi/digi/>

Geologian tutkimuskeskus,
<http://gtkdata.gtk.fi/Maankamara/index.html>

Jyväskylän yliopiston julkaisuarkisto, <http://www.vanhakartta.fi/>

Kyläteistä valtaväyliin, <http://www.mattigronroos.fi/Tiet/index.htm>

Lehtonen Matti, Muonion kartta-alueen kallioperä. http://tupa.gtk.fi/kartta/kallioperakartta100/kps_2723.pdf

Maanmittauslaitos, avoimien aineistojen tiedostopalvelu,
<https://tiedostopalvelu.maanmittauslaitos.fi/tp/kartta>

Maanmittauslaitos,
<http://vanhatpainetutkartat.maanmittauslaitos.fi/>

Museovirasto: Kulttuuriympäristön rekisteriportaali, muinaisjäännösrekisteri ja Kulttuuriympäristön tutkimusraportit arkeologia, Muonio
<http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/portti/default.aspx>

Timo Meriluodon vanhat kartat. <http://koti.kapsi.fi/timomeriluoto/index.html>

Kirjallisuus:

Koivunen Pentti, Suomen Torniolaakson historiaa. Torniolaakson historia I. 1991.

Lehtimäki Seppo & Bengt Matti, Häntä tulee! Rumpan Kommer! 1991.

Pakkanen Esko & Leikola Matti, Puut perille ja käyttöön. Suomen metsien käytön historiaa. 2011.